

Tarixə şahidlik edən Qarabağ abidələri

**Bəşər sivilizasiyasının tarixi yadigarlarının saxlan-
yeri olan qədim Qarabağ insanlığın ilk məskənlərindən
biridir. Tarixi araşdırmalar sübut edir ki, insanlar
hələ Paleolit dövründə bu əraziləri özləri üçün
yaşayış yeri seçmişlər. Qarabağda tariximizin bütün
dövrələrini əhatə edən abidələr mövcuddur.**

Qarabağın dağlıq və düzən hissəsində aşkar edilmiş qədim daş abidələr - Xocalıdakı dolmenlər, Xankəndidəki kromlexlər, eləcə də Qarabağın müxtəlif yerlərindən aşkar edilmiş Antik dövrə aid daş qutu qəbirlər yurdumuzun çox minillik tarixindən xəbər verən mədəniyyət nümunələridir.

Qarabağ ərazisində çoxlu sayda qalalar, qəsrlər inşa edilmiş və dövrümüzə qədər onların bir hissəsinin qalıqları gəlib çatmışdır.

Laçın rayonundakı Ağoğlan monastr kompleksi (IX əsr), Amaras monastr kompleksi (IV-IX-XII əsrlər), müqəddəs Yelisey məbədi kompleksi (V-XIV əsrlər) və Qandazar monastrı (1216-1240-cı illər) Aşağı Xaçın vilayətinin hakimi Həsən Cəlal tərəfindən bərpa edilib. Həsən Cəlal Qafqaz Albaniyasında uzun müddət hakimiyətdə olmuş Mehranilər sülaləsinin və Gürcü çarı Tamaranın məşhur sərkərdələri Mxarqradzelilərin nəslindəndir. O dövrə aid olan abidələrdən biri də Cicimli kəndində yerləşən Malik Əjdər türbəsidir. Tarixçilər türbənin Səlcuqilər dövrünə aid olduğunu qeyd edirlər.

Tarixi faktlar Kəlbəcər rayonu Vəngli kəndi ərazisində yerləşən Gəncəsər monastrının 1216-1238-ci illərə aid olduğunu göstərir. Həmin kənddə məşhur olan Xudavəng monastrı XIII əsr abidələri sırasında xüsusilə seçilir. Cəbrayıl

rayonu ərazisində yerləşən məşhur abidələrdən biri də Xudafərin körpüləridir. XIII əsr səyyahı Həmdullah Qəzvinli "Nüzhət əl-qülub" əsərindəki Xudafərin körpülərindən bəhs edərək yazır ki, Araz çayı üzərində Zəngilan yaxınlığındakı (on bir aşırımlı) körpü hicri tarixi ilə 15-ci ildə (636-cı il) Məhəmməd peyğəmbərin yaxın adamlarından Bərk ibn Əbdallah tərəfindən salınmışdır. Buna görə də "Xudafərin", yəni "Allah yaratmış" körpü adlanır. On beş aşırımlı körpünü isə Karkar ticarət mərkəzinin yaxınlığında xeyriyyə məqsədi ilə Diya əl-Mülk Naxçıvani saldırmışdı.

Füzuli ərazisində Şeyx Yaqub türbəsi (XII əsr), Qoç Əhməd kəndində Cümə məscidi, Əhmədəli kəndində Hacı Ələsgər məscidi, Mir Əli məscidi və XIV əsrə aid olan digər məbədər, Babı kəndində yerləşən səkkizguşəli Şeyx Babı Yaqub (XIII əsr) türbəsi, Əhmədallar kəndində, Orta əsr qəbiristanlığının yerində sənəduqə formalı qəbir daşı tariximizin çoxəsrlik qiymətli yadigarlarıdır. Tarixi araşdırmalar sübut edir ki, Füzuli rayonunun Şıxbabalı kəndindəki türbənin kitabəsində onun 1272-ci ildə tikildiyi qeyd edilib. Bu türbə səkkizbucaqlı, yuxarısı çatmatağ şəkilli günbəzlə örtülüb.

Zəngilanın Məmmədbəyli kəndi yaxınlığında yerləşən türbənin 678 yaşı var. Türbə-

nin giriş qapısı üstündə ərəbcə yazılan kitabədə "Quran"dan ayə və türbənin kimə məxsus olduğu, nə vaxt tikildiyi göstərilib. Kitabədə türbənin Yəhya ibn Məhəmməd Əl-həcc Seyid Əliyə məxsus olduğu qeyd edilib.

XIII əsr ərəb səyyahı Yaqut əl-Həməvi "Mücam əl-buldan" əsərində Bərdə şəhəri, onun tikililəri haqda məlumat verir. Müəllif Beyləqan və Bərdə şəhərindəki tikililərin monqol-tatarların hücumları zamanı yerlə yeksan edildiyini yazır.

XX əsrin sonlarında Ermənistan torpaqlarımızı işğal etdikdən sonra azərbaycanlıların izlərini silməyə çalışan vandallar tarixi mədəniyyət abidələrimizi də ya tamamilə dağıdıb məhv etmiş, yaxud da yararsız hala salaraq ciddi ziyan vurmuşlar. Ulu əcdadlarımızın tarixi yaddaş rəmzi olan məşhur Xocalı qəbiristanlığını texnika vasitəsilə darmadağın etmişlər. Məşhur Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətinin qədim beşiyi olan Xocalı kurqanlarını Yer üzündən silmişlər. "Azıx" mağarası ermənilərin hərbi sursat anbarına çevrilmişdi. Alban xristian abidələri isə tamamilə saxtalaşdırılmışdı. Xalqımızın tarixi yadigarı olan Yelisey məbədi, Həsənriz məbədi və digər abidələrdə alban yazıları silinmişdi. Təəssüf ki, beynəlxalq təşkilatlar tarixi mədəni irsimizi məhv edən ermənilərin insanlığa və hüquqazidd bütün hərəkətlərinə susduqları kimi, tarixi mədəni irsimizə etdikləri vandalizmi də görməzdən gəlirlər.

*Elşən QƏNİYEV,
"Azərbaycan"*